

«فدیشه»، روستایی که به عشق امام حسین (ع) زنده است

گزارشی از برگزاری آیین سیصدساله عزاداری عاشورا در یکی از آبادی‌های تاریخی نیشابور

شیرین سیدی | فدیسه روستایی در ۶۰کیلومتری مشهد است یا چهارصد خانوار جمعیت که غالب آن ها حتی مقیمش نیستند و فقط زمان های خاصی به آن سر می زنند. این روستا در جنوب غربی نیشابور و در حاشیه بیابان یا به قول اهالی، «جلگه»ای قرار گرفته که کاشمر و نیشابور را از هم جدا کرده است؛ روستایی با معماری ویژه کویر و مردمانی به مهربانی و سخاوت کویرنشینان؛ اما این ها همه ویژگی های این دیار نیست و باید گفت فدیسه روستایی است که به عشق امام حسین (ع) زنده است. شاید در وهله اول این جمله اغراق آمیز به نظر بیاید اما وقتی روز عاشورا به این روستا سفر کنید و با اهالی آن گپ بزنید، خیلی زود این حقیقت بر شما آشکار می شود. آنچه در ادامه می خوانید گزارش سفری یک روزه به این روستاست که بزرگ ترین آیین تعزیه خوانی کشور در آن برگزار می شود.

چراغ عزاداری امام حسین (ع) از سحرگاه روشن می شود برای رسیدن به فدیسه باید جاده را در اتوبان مشهد- تهران زیر چرخ ماشین بیندازید و تا سی کیلومتری جنوب غرب نیشابور برآیند. در اینجا وقتی تابلوی روستای حسن آباد سالار دیده می شود، باز باید یازده کیلومتر دیگر را در مسیر چپ جاده رفت تا به روستای فدیسه رسید. طی کردن این مسیر با خودرو سواری در صورت نبودن ترافیک، کمتر از دو ساعت زمان نیاز دارد. ما در اولین ساعات صبح به فدیسه رسیدیم اما شهر کاملاً مهیای عزادود و اسباب پذیرایی از مهمانان و هیئات عزاداری فراهم شده بود. اهالی روستا فضایی ویژه توزیع و صرف صبحانه مخصوص روز عاشورا را- که حلیم نیشابوری است- فراهم کرده بودند؛ همه هزینه های این مراسم را اهالی روستا تأمین می کنند و برای پذیرایی از عزاداران در برخی سال ها بیش از صد دیگ حلیم نیز طبخ شده است.

همچنین میدان اصلی روستا برای دادن سلام به هیئت مرتب و جایگاه برگزاری مراسم تعزیه و شبیه خوانی ویژه آن، آب و جارو و فرش شده بود. موکب های مردمی به یاد شهدا و متوفیان برپا بود. نسیم صبحگاهی عطر اسپند را در فضا پراکنده بود و رایحه خوش خاک آب و جارو شده خبر از حضور مهمانان زیادی می داد. چنان که گمان می کردی اهالی از چند ماه قبل، برای این روز تدارک دیده اند. جالب است بدانید که معمولاً و در اغلب سال ها در مراسم بزرگ ترین تعزیه خوانی کشور در روستای فدیسه بیش از پنج گروه تعزیه خوانی برتر کشور در قالب شصت تعزیه خوان، واقعه عاشورا به نمایش می گذارند.

از گرمای کویر تا گرمی دل مردم فدیسه وقتی در فاصله صبحانه تا شروع آیین های عاشورا، به خانه های روستا- که اکثراً همچنان بافت کویری خود را حفظ کرده بودند اما شرایط مطلوبی نداشتند- سرزدیم، متوجه شدیم که خود آن ها هم ساکن دائمی روستا نیستند و اغلب فقط چند روز در سال را برای برگزاری مراسم عاشورا به روستای آبا و اجدادی شان می آیند. جالب است بدانید همه خانه های روستای

فدیسه که بر سر در آن ها پرچم سیاه برافراشته شده، محفل سوگواری سالار دشت نینواست و همه آن هایی که در این روز (عاشورا) به این روستا می آیند، هر چند هزار نفر که باشند می توانند به خانه اهالی فدیسه بروند و عزاداری کنند.

عاشورا به روایت فدیسه صدای توحه هیئت ها ما را به میدان شهر می کشاند. جمعیت یک به یک از روستاهای اطراف مثل حسین آباد جنگل وزیرآب وارد می شوند. این هیئت ها زنجیر زنان و حسین (ع) حسین (ع) گوین، در حالی که علم هایشان در پیش حرکت می کنند، به سوی میدان فدیسه می آیند تا به میدان دار سلام گویند و از او جواب بگیرند. هیئت روستای فدیسه از سویی دیگر می آید و به این جمع سپاه پوشی ایستاده در میدان می پیوندد. در فدیسه مراسم صبح عاشورا با سنت تاریخی علم گردانی و با حضور هیئت های عزاداری آغاز می شود و اهالی روستاهای مختلف «علم ها» را که نمادی از «سرو» و نشانه آزادگی سالار شهیدان است، از تکایا و هیئت ها بیرون می آورند و در کوچه و بازار می گردانند.

درگفت وگو با یکی از روستاییان می شنویم که هر ساله،

پنجاه هیئت از روستاهای اطراف در این آیین که حالا قدمت آن از سیصد سال هم فراتر رفته، شرکت می کنند؛ آیین «علم سلام» و همچنین تعزیه باشکوه فدیسه در فهرست میراث معنوی به ثبت رسیده است. مراسم تعزیه هم شکوه ویژه ای دارد. صحنه ها طبق وقایع عاشورای سال ۶۱ هجری بازسازی و روایت نخستین همان صبح زود با ورود کاروان امام حسین (ع) به صحرا آغاز می شود و تا نزدیک غروب ادامه دارد. در این باز زمانی، حدود ۲۵ تعزیه خوان در صحنه های مختلف عاشورا را شبیه خوانی می کنند. هوا گرم است اما گروه های مردمی با پاشیدن مه بر روی مردم و دادن آب و شربت به عزاداران سعی در سنگ تمام گذاشتن برای سوگواران حسینی دارند.

کار کوچکی نیست پذیرایی کردن تمام عیار از حدود ۵۰ هزار نفر میهمان در روستایی که میزبانانش به هزار نفر هم نمی رسد. جمعیت آن قدر زیاد است که حتی شرکت مخابرات در ارائه خدمت به آن ها عاجز مانده و اینترنت به سبب ازدحام جمعیت در روستا تقریباً از دسترس خارج شده است اما مردم فدیسه با وجود همه مشکلات اقتصادی امسال هم مانند همه سال های گذشته با روی باز خود از آن سربلند بیرون

معجزه در مجلس امام حسین (ع)

درباره نخستین تصویر چاپ شده با موضوع محرم در مطبوعات ایران

دوره کامل روزنامه وقایع اتفاقیه و حتی نسخه دست نویس ۳۵ شماره اول این روزنامه را که در سال ۱۳۳۴ قمری توسط اشرف السلطنه، همسر اعتماد السلطنه، وقف کتابخانه آستان قدس رضوی شده است در اختیار دارد. وقایع اتفاقیه همچنین به عنوان آرشیوی گران سنگ از انعکاس نخستین اخبار محرم محسوب می شود که اخبار آیین عاشورایی را از سال ۱۲۶۷ قمری پوشش داده است.

وازقراری که نوشته اند در ماه محرم در یکی از دهات که در سرکوهی واقع است، مشغول تعزیه داری حضرت اباعبد...الحسین علیه السلام بوده اند. طفلی به سن پنج ساله از دریچه ای که زیاده از سی ذرع ارتفاع داشته، سرتگون می شود و الحمد لله جان به سلامت می برد. اهالی آن قریه این معنی را از معجزات آن حضرت می شمارند و [پس از وقوع این حادثه] شکرگزاری می نمایند.» ناگفته نماند، آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی تنها مرکزی است که

اردلان اولین تصویر چاپ شده در مطبوعات ایران را که موضوع آن با ماه محرم بی ارتباط نیست، روزنامه وقایع اتفاقیه در دوران قاجار چاپ و منتشر کرده است. این تصویر مربوط به سقوط کودکی پنج ساله از ارتفاع سه متری در مجلس تعزیه امام حسین (ع) است. در متن این خبر چنین آمده است: «نوشته اند که مجدالدوله، حاکم آنجا، [منظور خراسان است] به جهت سرکشی و نظم بعضی امور به بلوکات رفته اند و مشغول انجام خدمات دیوانی می باشند

اخبار قدیمی

درباره یکی از بناهای بازمانده از دوره صفوی در حرم امام رضا (ع)

خیر «خیرات خان» برای مشهد

هادی دقیقاً صحن عتیق حرم مطهر امام رضا (ع) چهار ایوان بزرگ دارد که سه ایوان آن به فرمان شاه عباس صفوی ساخته شده است. در همان زمان، صفویان دو خیابان در شرق و غرب صحن هم ساختند که بعدها شدند شاکله اصلی دسترسی شهر به حرم و به بالاخیابان و پایین خیابان معروف شدند. در حاشیه این دو خیابان، از آن زمان بناهای زیادی ساخته و تخریب شد و اکنون به جز تعداد اندکی، اثری از ساختمان های دوره صفوی آن به جا نمانده است. تغییرات به مرور زمان به ویژه در سده گذشته در اطراف حرم خیلی چشمگیر شد که البته بخش بزرگی از آن تجاری سازی است که سنگینی با بافت تاریخی حرم مطهر ندارد. از این میان، مدرسه های علوم دینی زیادی در بافت تاریخی حرم قرار داشتند که تقریباً اطراف بارگاه راپر کرده بودند. در دوره صفوی بسته به گسترش ساختار مذهبی، یکی از نیازهای شهرهای مذهبی، آن هم در شهری مثل مشهد که میزبان یکی از امامان شیعه بود، توسعه مدارس بود. سنت مدرسه سازی تقریباً از دوره سلجوقی رواج داشت. در دوره تیموری گسترش یافت و در دوره صفوی رونق یافت. در دوره صفوی مدارس دینی زیادی در اطراف حرم امام رضا (ع) ایجاد شدند که متأسفانه در خیابان کشی اطراف حرم در سال ۱۳۰۷ و بعدتر، سال ۱۳۵۴ و حتی پس از انقلاب اسلامی، بخشی از آن ها تخریب و برخی به شکلی غیراصولی بازسازی شدند.

از مدرسه تا دانشگاه

تا همین سده پیش هم وقتی از بست پایین خیابان به حرم می رسیدیم، ابتدای فلکه حضرتی و درست سمت راست نبش میدان، بر از مغازه هایی بود که سوغات زائران و نیازشان را تأمین می کردند. مغازه های این کنج، در هر دو سوی حاشیه فلکه حضرتی و داخل بست پایین خیابان که حالا بست حرعاملی است، ادامه داشتند. این دکان ها همگی پشت به پشت یک بنای قدیمی و بخشی از آن بودند و بین سردر سوغات فروش ها و عکاسی های «حرم بارگاه» می شد یک ورودی کم رmq دید که بالای آن نوشته شده بود «مدرسه خیرات خان». خوشبختانه مرمت این بنا از اواسط سده گذشته آغاز شد و رفته رفته با برچیده شدن فلکه حضرتی، مغازه های آن راهم جمع و به بنا ملحق کردند و حالا بنایی شسته رفته در ابتدای این بست قرار دارد که تزیینات و مصالحش می گوید تاریخش جدید است. اینجا مدرسه خیرات خان است که هنوز با همان نام در کنار بست حرعاملی قرار دارد. مدرسه خیرات خان که حدفاصل مدرسه «میرزا جعفر» در گوشه صحن انقلاب و مدرسه عباسقلی خان در حاشیه خیابان نواب صفوی کنونی قرار دارد، تیر ۱۳۵۷ در فهرست آثار ملی قرار گرفته و از جمله مدارس مهم حرم امام رضا (ع) بوده است، نسبت به دو مدرسه یادشده که جهتی شمال شرقی- جنوب غربی دارد، کمی بیشتر به سوی جنوب مایل است.

مدرسه خیرات خان که تزییناتی شامل کتیبه ها و نقوش گیاهی با تکنیک های کاشی کاری، نقاشی، گچ پیری و آجرکاری دارد، به نام بانی بنا، خیرات خان، از صاحب منصبان دوره صفویه، مشهور است و سال ۱۰۵۷ قمری در زمان حکومت شاه عباس دوم ساخته شده است. این تزیینات تقریباً از دوره صفوی تا همین پنجاه سال پیش به تناوب روی بنا کار شده اند. مدرسه خیرات خان پس از دوره صفویه که خیلی از مدارس از رونق افتادند، رفته رفته تخریب شد تا اینکه در سال های ابتدایی پیروزی انقلاب اسلامی به صورت کامل تخریب و سپس به همت آستان قدس رضوی با همان طرح و نقشه اولیه و با تلفیقی از معماری ایرانی و اسلامی بازسازی شد. ظاهراً تلاش معماران برای مرمت بنای تقریباً متروک شده خیرات خان در اوایل انقلاب به نتیجه نمی رسد و از آنجاکه آسیب بنا اساسی بوده است، تصمیم گرفته می شود بنایی با همان شمایل و پلان در مکان مدرسه قدیمی خیرات خان ساخته شود. پس از توسعه حرم مطهر رضوی، این مدرسه و مدرسه میرزا جعفر که در محدوده حرم بودند، در هم ادغام شدند و سال ۱۳۶۳ از دل آن ها دانشگاه علوم اسلامی رضوی پا گرفت. مدرسه خیرات خان دارای کتابخانه ای با کتب خطی نفیس هم بوده است. تاریخ تأسیس این کتابخانه مشخص نیست، اما گفته شده است این کتابخانه در سال ۱۲۳۴ قمری به وسیله علیمردان خان تیموری تأسیس شده است. باین حال، تاریخ وقف برخی کتاب های این کتابخانه، ۱۲۷۷ قمری را نشان می دهد.

بست نشین حرم امام رضا (ع)

مدرسه ای که خیرات خان ساخت، بسته به وضع معماری زمانه اش دوا یوانی بود، برخلاف دوره های پیش تر به ویژه تیموری که مدارس چهارایوانی ساخته می شدند. بنای دوره صفوی این مدرسه در مساحت ۱۴۰۰ مترمربع، دورتادور حیاطش پر از اتاق بود. مجموع اتاق های دور حیاط مرکزی این بنا که در دو طبقه روی هم سوار بودند، به ۶۵ اتاق می رسید. این مدرسه موقوفاتی هم داشت که شامل شانزده دربند مغازه در اطراف آن و شش اتاق به عنوان مسافرخانه در پشت مدرسه می شد. درآمد این وقفیات برای امور مدرسه و طلاب هزینه می شده است.

روی هم رفته مدرسه خیرات خان که تقریباً چهارصد سال است گوشه نشین حرم امام رضا (ع) است، روزگار پرفراز و نشیبی به خود دیده است، از برویای دوره صفوی تا از رونق افتادن و وقایع سده های گذشته از جمله توپ بندی حرم و... . مدرسه خیرات خان سال ها بست نشین حرم مطهر بوده و اکنون هم ورودی اصلی اش مثل گذشته از بست حرعاملی است. با وجود این امروز هم که مدرسه دوباره در همان قالب قدیم و این بار با نام دانشگاه پا گرفته است، از خوش اقبالی خیرات خان است که خیرش ماندگار شد و نامش یادگار ماند، و گرنه باید در اسناد تاریخی نام مدرسه خیرات خان را هم لایه لای آن دست از مدارس حرم امام رضا (ع) جست وجو می کردیم که امروز هیچ نشانی از آن ها باقی نمانده است.

تاریخ و هویت

شنبه

۱۳ شهریور ۱۴۰۳
شماره ۴۴۴۴

۱۵

تاریخ و هویت

این عکس مربوط به تعزیه خوانی سال ۱۴۰۲ در روستای فدیسه است

مراسم تعزیه خوانی و علم گردانی در روستای فدیسه سال ۱۴۰۳/ عکس: مهیار نصرتی

امام رضا (ع) از پشت بام مدرسه علمیه خیرات خان منظره تقارن خانه و گنبد و گلدسته مطهر حرم